

Agnieszka SPAGIŃSKA-PRUSZAK

Sveučilište u Gdanjsku

UDK 811.163.4'26(497.16)

RECENZJA KSIĄŻKI

**Przemysław Brom, *Czarnogórski standard wobec różnicowania językowego południowej Słowiańszczyzny*,
Wydawnictwo Akademii Techniczno-Humanistycznej,
Bielsko Biala, 2007.**

Przemysław Brom w swojej książce pt „*Czarnogórski standard wobec różnicowania językowego południowej Słowiańszczyzny*” podjął niezwykle aktualny obecnie i interesujący problem czarnogórskiego standardu w aspekcie zjawiska dyferencjacji językowej południowej Słowiańszczyzny po rozpadzie Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii oraz związanego z nim procesu wyłaniania autonomicznych języków narodowych z dotychczasowej serbsko-chorwackiej wspólnoty językowej. Książkę zadedykował wybitnemu czarnogórskiemu językoznawcy Vojislavovi Nikčevićovi. Ten przedwcześnie zmarły w ostatnich miesiącach minionego roku profesor wykładający na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu w Nikšiću był autorem podstawowych, pionierskich prac gramatycznych, ortoepicznych, słownikowych, historyczno-etymologicznych (w powiązaniu z historią języka), etnogenetycznych, typologicznych i dialektalnych dających podstawy socjolingwistycznej tożsamości, kodyfikacji oraz standaryzacji języka czarnogórskiego. Jednocześnie należał on do niestrudzonych, cierpliwych propagatorów idei autonomii języka czarnogórskiego, działającym od wielu lat na rzecz uznania jego statusu.

Monografia ta stanowi pierwsze tak obszerne opracowanie w polskiej literaturze slawistycznej kontrowersyjnego etnolektu, jakim jest język czarnogórski. Problem jego autonomii, standaryzacji, dążenia do prawnego uregulowania statusu, budzą nadal wiele emocji, nie tylko

w społeczeństwie Czarnogóry, ale i wśród językoznawców, zwłaszcza południowosłowiańskich. Niejednokrotnie bywa traktowany jako zespół lokalnych dialektów języka serbskiego, czy jego południową wersję. W związku z tym niejednokrotnie podważano zasadność wyodrębnienia czarnogórskiego jako języka niezależnego. Proces wyodrębniania się języka czarnogórskiego nadal trwa, dynamika i znaczenie procesów dyferencyjnych nie maleje, sytuacja językowa nie jest w pełni ustabilizowana, a status czarnogórskiego do końca nie jest jasny.

Nieuznawanie czarnogórskiego jako samodzielnego języka powodowało, że stał się on od niedawna obiektem szerszych badań lingwistycznych, a dotychczasowe analizy wchodziły przede wszystkim w zakres dialektologii, choć w ostatnich latach również socjolingwistyki.

Jako podstawowy cel książki Przemysław Brom postawił sobie „próbę charakterystyki języka czarnogórskiego, jego historii i historii narodu, jak również scharakteryzowanie stanu świadomości językowej i narodowej Czarnogórców”. Zamierzenia badawcze autora były więc ambitne, a badania w tym zakresie można uznać za pionierskie. Słuszna wydaje się być metoda badawcza, jaką obrał autor, którą cechuje interdyscyplinarne podejście do tematu w którym obok zagadnień lingwistycznych ważną rolę odgrywają problemy historyczne, polityczne i socjologiczne.

Założenia badawcze autora doskonale wpisują się w szeroką problematykę współczesnych tendencji kulturowo-językowej dyferencjacji Europy. Obserwujemy bowiem ogólnoeuropejskie zjawisko akcentowania tożsamości i świadomości narodowej wyrażonej nie tylko poprzez odrębne terytorium, wspólną historię, ale i poprzez odrębny język traktowany jako obligatoryjny czynnik istnienia narodu.

Poszukując przyczyn rozprzestrzeniania się powyższych zjawisk na zdawać by się mogło, ustalonej już językowej mapie świata, źródło emancypacji języków można upatrywać w szerzących się humanistycznych poglądach, iż każdy język reprezentuje społeczne i ogólnoludzkie bogactwo niepowtarzalne w swojej indywidualności. Istnieje niepodważalne prawo każdego etnosu do mówienia w swoim języku, do życia tradycjami swojej kultury. O ewolucji językowej decydują głównie pozalingwalne czynniki, a przede wszystkim ścisła więź języka z poczuciem tożsamości. Pojęcie tożsamości z kolei według wybitnego socjologa Antoniny

Kłóskowskiej wiąże się z autoidentyfikacją. Służy ono jednostce oraz zbiorowości wyznaczeniu miejsca w świecie, w przestrzeni społecznej oraz zakorzenieniu w sensie społecznym, geograficznym, historycznym i kulturowym.

Spośród tożsamości zbiorowych szczególną rolę odgrywa tożsamość narodowa, której zasadniczym elementem jest narodowa kultura symboliczna oraz język, który we wspólnocie odgrywa fundamentalną rolę. Decydująca w tym przypadku wydaje się być społeczna wola podtrzymywania odrębności grupowej. Warto podkreślić równocześnie szczególną rolę języka, uznawanego najczęściej obok historii, sztuki, tradycji, zwyczajów za podstawowy wyznacznik tożsamości narodowej. Pełni on funkcję nie tylko komunikacyjnego kodu, ale również niezwykle ważną funkcję społeczno-symboliczną oraz identyfikacyjną, bo jednoczącą jednostkę ze społecznością narodową.

Wymienione tendencje są szczególnie wyraźnie widoczne w skomplikowanej sytuacji komunikacyjnej byłej Jugosławii, w której usamodzielniały się z serbsko-chorwackiego trzy języki (serbski, chorwacki, bośniacki), a proces ten jeszcze trwa w przypadku czarnogórskiego. Języki te są do siebie bardzo podobne, zwłaszcza jeśli weźmiemy pod uwagę ich strukturę i budowę gramatyczną ze względu na wspólną bazę dialektu nowosztokawskiego. Odrębne języki narodowe kształtujące odrębne normy w takiej rzeczywistości językowej, w której użytkownicy mogą się swobodnie porozumiewać, bywają traktowane sceptycznie.

U podstaw językowej dyferencjacji języków powstałych po rozpadzie serbsko-chorwackiego leży jeden system językowy o zasadniczo wspólnym kształcie, realizowany w przeszłości na kilka sposobów, różniący się po części odrębnymi zjawiskami językowymi (prozodycznymi, morfologicznymi, składniowymi, leksykalnymi), które niekiedy można sprowadzić do kwestii ich frekwencji. Dlatego w dalszej dopiero perspektywie może być zachwiane kontrowersyjne, choć szeroko stosowane kryterium *wspólnej porozumiewalności* lub *wzajemnej zrozumiałości* w stosunku do języków powstałych po rozpadzie serbsko-chorwackiego (przez niektórych lingwistów jest traktowane za podstawę klasyfikacji języków na odrębne standardy językowe).

Mimo nieprecyzyjności wymienionego kryterium nie można podważyć oczywistego faktu, że w ramach języków powstałych po

rozpadzie byłej Jugosławii istnieje wzajemna zrozumiałość, czyli kryterium komunikacyjne jest zachowane. Ale trzeba podkreślić, że wszystkie języki „postserbsko - chorwackie” znalazły się w przełomowym okresie, a różnice się systematycznie pogłębiają. Sprzyjają temu radykalne innowacje wprowadzane zwłaszcza przez chorwackich i czarnogórskich normatywistów. Dlatego szczególnie istotne jest uwzględnienie obok językoznawczego punktu widzenia, również kryteriów socjolingwistycznych przedstawiających społeczne warunki funkcjonowania języka. Wyodrębnione języki są potwierdzeniem narodowej tożsamości, urzeczywistnieniem prawa etnosów do suwerenności państwowej i własnego języka. Język pełni funkcję nie tylko komunikacyjnego kodu, ale również niezwykle ważną funkcję społeczno-symboliczną oraz identyfikacyjną, bo jednoczącą jednostkę ze społecznością narodową.

W kontekście omówionych problemów można stwierdzić, że autor realizując cel rozprawy podjął trafną decyzję bardzo szerokiego spojrzenia na czarnogórski standard. Definiując jego status wziął pod uwagę zarówno opis języka jako pewnego systemu znaków, a jednocześnie uwzględnił charakterystykę języka w aspekcie zjawiska społeczno-politycznego. Zabieg taki pozwolił P. Bromowi wskazać na pozycję czarnogórskiego w aspekcie socjolingwistycznym.

Z przyjętej metodyki pracy bezpośrednio wynika kompozycja książki.

Przejdziemy obecnie do bardziej szczegółowego jej opisu. Książka składa się z trzech zasadniczych rozdziałów.

W rozdziale pierwszym zatytułowanym *Przemiany społeczno-polityczne na Bałkanach i ich konsekwencje dla języka czarnogórskiego* autor scharakteryzował zwięźle w ujęciu historycznym tendencje unifikacyjne sztokawskiego obszaru językowego, które doprowadziły do powstania ponadnarodowego języka serbsko-chorwackiego oraz znaczenie tego faktu dla języka czarnogórskiego. Wskazał na społeczne uwarunkowania funkcjonowania języka czarnogórskiego omawiając trzy elementy: 1) Tradycję językowo-piśmienniczą 2) Uwarunkowania społeczne 3) Sytuację narodu czarnogórskiego w republice Czarnogóry. Analizując stosunek tożsamości kulturowej i języka w Czarnogórze autor rozważa problem języka czarnogórskiego jako niezależnego bytu

i związanej z tym polityki językowej w czasie SFRJ oraz wskazuje na fakt, że zagadnienia językowe zawsze reprezentowały szersze problemy społeczne oraz polityczne.

Autor przedstawił także współczesną sytuację sztokawskiego obszaru językowego na początku XXI wieku oraz zachodzące procesy socjolingwistyczne w których zwrócił szczególną uwagę na język czarnogórski w aspekcie walki o tożsamość narodową Czarnogórców. Postawił również ważne pytanie: w jakim stopniu każdy z „postserbsko-chorwackich” języków jest już językiem standardowym?. Autor w odpowiedzi podał kryteria na podstawie których etnolekt może osiągnąć status narodowego języka standardowego. Do cech narodowego języka standardowego za Daliborem Brozovićem zaliczył poliwalentność, kodyfikację, status języka urzędowego dla wszystkich członków narodu. Za warunki zaś, które musi spełniać język standardowy traktuje: posługiwanie się nim przez dużą grupę użytkowników, którzy są świadomi tego, że język jest dla nich elementem identyfikującym oraz istnienie warunków umożliwiających kodyfikację normy językowej i jej zastosowanie w procesie kształcenia, a ponadto stabilność w czasie i przestrzeni.

W tym miejscu przyjdzie stwierdzić, że klasyfikacja języków świata jest po dziś dzień jednym z najaktualniejszych, a jednocześnie najtrudniejszych zagadnień lingwistyki. Tutaj też wydaje się być najwięcej spornych problemów językoznawstwa. Czyli brak precyzyjnego kryterium, precyzyjnej miarki pozwalającej odróżnić etnolekt ze statusem odrębnego języka od etnolektu ze statusem dialektu czy wariantu języka. Przypisanie jakiegś odmianie statusu języka bądź dialektu czy wariantu tradycyjnie było i jest wynikiem decyzji o charakterze raczej politycznym niż językoznawczym. Identyfikacja języka jest rzeczą trudną ponieważ brak kryteriom wystarczającej precyzji i wystarczającej wiarygodności.

Prób wydzielenia lingwistycznych kryteriów pozwalających na odróżnienie dialektu od języka było kilka, ale zazwyczaj łączą się one z kryteriami ekstralingwistycznymi, których znaczenie staje się coraz bardziej decydujące. Istnieje grono językoznawców hołdujących poglądom na język standardowy jako na twór gramatycznie (systemowo) jednolity i opozycyjny wobec innego. Ale należy wziąć pod uwagę, że języki mogą się różnić nie tylko pod względem struktury, lecz powinny być uwzględnione również kryteria polityczne, socjolingwistyczne, literackie. Zatem języki mogą się różnić pod względem historii powstania, zakresu

użycia, wzajemnych relacji, stopnia kodyfikacji, tradycji literackich, istnienia formy literackiej danego etnolektu, (wzorem użycia staje się język pisarzy uznanych za klasyków), istnienia dzieł literatury światowej na dany etnolekt, pod względem żywotności, przez co rozumiany jest stopień rozszerzonej stosowalności etnolektu (tj możliwości wyrażania idei wykraczających poza komunikację życia codziennego), a także zasięgu, przez lingwistów praskich zwanym bywa intelektualizacją, czyli takim stopniem rozwoju, który umożliwia tworzenie precyzyjnych twierdzeń abstrakcyjnych. Intelektualizacja przechodzi przez trzy stopnie: a) zrozumiałości (na poziomie języka potocznego), b) określoności (na poziomie praktycznych zastosowań technologicznych), c) precyzji (na poziomie języka naukowego).

Z punktu widzenia języka czarnogórskiego szczególnie ważny jest fakt, że każdy standardowy język zwłaszcza z punktu widzenia socjolingwistycznego decyduje o językowej samoidentyfikacji społeczności, a co za tym idzie, spełnia ważne funkcje: 1) *jednoczącą* - łączy różne dialekty, umożliwia identyfikację jednostki z szerszą zbiorowością, w tym wypadku ze społecznością narodową 2) *separującą* - przeciwstawia się innym językom narodowym, określa narodową tożsamość 3) *prestizową* - posiadanie języka standardowego świadczy o wyższej organizacji społecznej, możliwości założenia narodowego państwa, umożliwia równouprawnienie w stosunku do innych języków 4) *funkcję ramy odniesienia* - dostarcza on skodyfikowanych norm będących miarą poprawności, umożliwia ocenę, zarówno odmiany używanej przez siebie, jak i przez innych, czyli pozwala w pewnym sensie na uświadomienie sobie istnienia normy

W przypadku języka czarnogórskiego szczególnie trudnym zagadnieniem jest określony stopień kodyfikacji i standaryzacji, a w konsekwencji stwierdzenie autonomii i rozgraniczenia na polu językowym, ponieważ rozgraniczenie na polu ekstraligwistycznym w zasadzie już się dokonało.

Konieczny jest zatem dalszy zespół działań normatywnych, stabilizujących normę językową, a jej kodyfikacja polega na wyborze jednego z istniejących w języku wariantów (gramatycznego, słownikowego, stylistycznego) i uznanie go za obowiązującego w określonym obiegu komunikacyjnym. Według lingwistów praskich język powinien mieć plastyczną stabilność, to znaczy określone normy

zawarte w gramatyce i słowniku, wzmocnione przez kontrolę nad mową i sposobem pisania (szczególnie w procesie edukacji), a z drugiej strony pewien mechanizm umożliwiający jego modyfikację i rozwój. Jednakże niezwykle skomplikowanym zagadnieniem jest kwestia sztywności bądź luźności normy przy uwzględnieniu kryteriów zewnątrzjęzykowych.

Szkoda, że tego interesującego zagadnienia autor szerzej nie rozwinął i nie wskazał na bardziej szczegółowe kryteria wyodrębnienia odrębnego, samodzielnego języka w aspekcie teoretycznym oraz nie odniósł ich do języka czarnogórskiego.

Rozdział drugi *Kształtowanie się państwowości czarnogórskiej - rys historyczny* omawia krótko, ale wyczerpująco najważniejsze fakty z dziejów Czarnogórców ukazane przez pryzmat dążeń niepodległościowych. Autor sięga od przodków Czarnogórców (VI w.n.e), poprzez wiek IX-XI czyli okres dukljański pierwszego państwa czarnogórskiego, panowanie Nemanjićów (1186-1353), dynastię Bałšićów (1356-1427), Crnojevićów (do 1498), omawia panowanie władcyków, rządy Petra II Petrovića Njegoša (1830-1851), księcia Danilo Petrovića (1852-1860), Nikoli I Petrovića (1860-1918), zjednoczenie Czarnogóry i Serbii (1918), opis sytuacji w Czarnogórze po II wojnie światowej aż po czasy najnowsze, kiedy to w przeprowadzonym w 1992 roku referendum niepodległościowym większość głosujących opowiedziała się za pozostaniem w związku z Serbią, z którą Czarnogóra utworzyła Związkową Republikę Jugosławii. Autor kończy rozdział omówieniem najnowszych dziejów Czarnogóry, która w 2003 roku przekształcona została w luźniejszy związek pod nazwą Serbia i Czarnogóra, a w 2006 roku w wyniku referendum w trakcie którego 55,5 % głosujących opowiedziało się za niepodległością Czarnogóry, parlament proklamował niepodległość otwierając nowy rozdział w historii państwa.

Rozdział trzeci *„Język czarnogórski na przestrzeni dziejów”* wskazuje trafnie na bezpośrednią zależność między określoną fazą rozwoju języka a sytuacją społeczno-polityczną narodu, która determinuje jego rozwój. Periodyzację rozwoju języka czarnogórskiego i analizę jego rozwoju autor oparł przede wszystkim na pracach wspomnianego czarnogórskiego językoznawcy Vojislava Nikčevića. Omówiona zatem została krótko *era przedhistoryczna* od momentu pojawienia się ludzkich osad na terytorium dzisiejszej Czarnogóry do IX wieku n.e (a w niej wyróżniono okres przedśłowiański z etapem iliryjskim oraz rzymsko-bizantyńskim i słowiański z etapem prasłowiańskim oraz południowosłowiańskim).

Znacznie szerzej została przedstawiona przez autora zasadnicza dla rozwoju języka *era historyczna* (od IX wieku do dzisiaj). Era ta obejmuje, jak podaje autor, pięć okresów: *dukijański*, *zetski* (wtedy język Czarnogórców funkcjonuje pod wspólną nazwą *języka słowiańskiego*, bądź jest określany jako nasz (*naški*), *przedvukowski*, (od odzyskania przez Zetę utraconej pod panowaniem Nemanjićów suwerenności państwowej w 1360 roku) z dwoma etapami: *etapem języka pisanego i etapem języka standardowego*. Następny okres to *przejściowy* (1830-1900), który cechuje oddalenie się czarnogórskiego języka narodowego od tradycji w wyniku działalności Vuka Karadžića oraz jego reformy językowej. I wreszcie okres *vukowski*, kiedy w latach 1900 – 1923 na określenie języka używanego w Czarnogórze stosowano termin *język serbski*, a w czasie istnienia Królestwa SHS jako język urzędowy stosowano termin *serbsko-chorwacko-słoweński*. W ramach tego okresu mgr Brom analizuje *etap Belića*: (1923-1944 z oficjalną nazwą *język serbsko-chorwacki\chorwacko-serbski*) i *etap współczesny* (1944- - do współczesności). Autor zwraca zwłaszcza uwagę na nazwę *język czarnogórski*, która szczególnie często zaczyna się pojawiać w połowie lat 60-tych. Analizuje z jednej strony powolny proces odradzania języka dzięki środowiskom skupionym wokół czarnogórskiego PEN Klubu, Macierzy Czarnogórskiej i Czarnogórskiego Towarzystwa Niezależnych Literatów. Z drugiej natomiast - przedstawia postawy odnoszące się do sytuacji językowej w Czarnogórze zgodnie z tradycyjnymi założeniami Karadžića i Belića, opierającymi się na tezie, że język Czarnogórców jest elementem języka serbskiego czy serbsko-chorwackiego.

Autor słusznie zauważył i wyodrębnił współcześnie dwa konkurujące stanowiska w tej kwestii i dwie opcje: z jednej strony są ci, których celem jest eliminacja cech różnicujących czarnogórski od serbskiego, z drugiej ci, którzy uznają istnienie samodzielnego języka czarnogórskiego opartego na tradycjach literackich Petra I, Petra II Petrovića Njegoša, Stefana Mitrova Ljubišy i Marka Miljanova Popovicia. Druga opcja była początkowo w mniejszości i miała wielu przeciwników, a jej zwolennicy - status desydentów. Autor omawia problemy z taką sytuacją związane a w szczególność uwagę zwraca na lata 90-te, które stały się okresem większej swobody w opisywaniu języka czarnogórskiego i zapoczątkowały prace kodyfikacyjne. P. Brom kończy rozdział analizą niejednoznacznej i naznaczonej piętnem polityki sytuacji językowej na początku nowego stulecia, po zadeklarowaniu przez Czarnogórców w

referendum wyjścia z układ federacyjny z Serbią.

Wypada zgodzić się z autorem, że problem prawnego uregulowania statusu języka czarnogórskiego jako języka urzędowego w niepodległym państwie wydaje się być przesądzony. Po zadeklarowaniu bowiem w 2006 roku w referendum niepodległości państwowej i proklamowaniu jej przez parlament zapewne wkrótce Czarnogórcy doprowadzą do uznania czarnogórskiego za język urzędowy, chociaż, jak słusznie stwierdza autor, nie będzie to proces łatwy.

Ostatni rozdział, czwarty: „*Cechy charakterystyczne języka czarnogórskiego w zestawieniu z językami bośniackim, chorwackim i serbskim*” jest jednym z obszerniejszych. Przechodzimy zatem do kolejnej części książki - opisu języka jako systemu znaków.

Autor dokonuje opisu metodą konfrontatywną, poprzez porównanie z trzema innymi językami „postserbsko-chorwackimi” opartymi na sztokawskiej podstawie dialektalnej. Zabieg ten umożliwił na zauważenie obok nieuniknionych cech podobnych, bo wspólnych dla ponadnarodowej normy sztokawskiej wydobyć i pokreślić cechy charakterystycznych tylko dla czarnogórskiego. I te właśnie czarnogórskie elementy językowe, które już zostały częściowo skodyfikowane jako standardowe, a także grupa regionalnych zjawisk językowych, o mniejszym zakresie występowania, potraktowane przez autora jako element literatury i historii języka narodowego, są głównym obiektem badań rozdziału. Materiałem językowym, który został poddany analizie i z którego zaczerpnięto część przykładów jest utwór *Gorski vijenac* Petra II. Petrovicia Niegoša w wersji źródłowej potraktowanej jako wzorcowa dla współczesnego języka czarnogórskiego.

W rozdziale tym autor prezentuje charakterystykę podstawowych płaszczyzn lingwistycznych: fonetycznej i fonologicznej poprzedzone charakterystyką pisma, morfologicznej, składniowej i leksykalnej, a zakończył przedstawieniem głównych zasad pisowni języka czarnogórskiego (ortografia).

Omawiając „*Alfabety*” Przemysław Brom krótko omówił równoległe występowanie dwóch alfabetów: *abecedy* i *azbuki*. Szkoda jednak, że równocześnie nie wskazał na wprowadzone nowe litery (znaki) np. *š, ž*, które nie występują w żadnym z alfabetów trzech porównywanych języków (serbskiego, chorwackiego, bośniackiego), choć wspomniał,

że obydwa alfabety mają znaki zapożyczone m.in. z alfabetu polskiego. Szkoda również, iż autor nie określił jaki fonem jest oznaczany przez poszczególne znaki graficzne, jaki element dźwiękowy symbolizuje każda litera, podając tylko, że alfabety są „najbliższe optymalnej zasadzie fonologicznej mówiącej o tym, iż jednemu fonemowi odpowiada jeden znak”.

W zakresie fonetyki i fonologii P. Brom opierając się na licznych przykładach wskazał na różnice języka czarnogórskiego w porównaniu z językiem serbskim, chorwackim i bośniackim w zakresie ilości fonemów, ich występowania, wymowie w odpowiednich pozycjach w wyrazie uwzględniając także zależność od rodzaju akcentu. Ponadto zaobserwował rodzaje i odmienność procesów fonetycznych, które zaszły i nadal zachodzą na obszarze języka czarnogórskiego oraz szczegółowo je omówił.

W zakresie morfologii P. Brom dokonał konfrontatywnego, systematycznego przeglądu oraz charakterystyki odmiany i budowy odmiennych oraz nieodmiennych części mowy: rzeczownika, czasownika, przymiotnika, zaimka, liczebnika, przysłówka, przyimka, spójnika, partykuły zwracając uwagę na charakterystyczne tendencje odróżniające czarnogórski od pozostałych trzech języków.

W kolejnym podrozdziale autor przedstawił zwięźle specyficzne cechy systemu syntaktycznego, określił odmienny od serbskiego, chorwackiego i bośniackiego sposób łączenia się wyrazów w zdaniu i przewagę określonych konstrukcji.

W podrozdziale „*Leksyka*” P. Brom podaje zakres słownictwa, zdaniem autora, rdzennie czarnogórskiego, leksemy, które są „elementem normy użytkowej i częściowo wchodzi w skład obecnego standardu”. Szkoda, że autor nie wyjaśnił bardziej szczegółowo, które z podanych leksemów wchodzi w skład obecnego czarnogórskiego standardu, a które są regionalizmami i na jakiej podstawie można to stwierdzić. Odpowiedzią mogą być źródła na których się Autor opierał. Z uwagą powyższą łączy się następna.

Niewątpliwie interesująca i cenna jest zgromadzona lista ponad dwustu charakterystycznych czarnogórskich leksemów, którą podał autor. Niejasny jest jednak przyjęty sposób prezentacji tego słownictwa. W poprzednich częściach pracy autor konsekwentnie porównywał system języka czarnogórskiego z systemami pozostałych trzech języków „postserbs

kochorwackich”. W tej części autor jakby z przyjętej metodyki zrezygnował. Wypada w tym miejscu jednak dodać, że płaszczyzna leksykalna stanowi w analizach języków wyodrębnionych z serbsko-chorwackiego szczególnie trudne zagadnienie ponieważ w wielu przypadkach trudno o wyznaczenie bezdyskusyjnej granicy pomiędzy leksyką serbską chorwacką, bośniacką czy czarnogóorską przede wszystkim ze względu na wspólny rozwój tych języków i sztokawskie podłoże dialektalne. Sądzę, że omawiany problem jest daleki od normalizacji i w obecnej chwili otwarty.

Niemniej autor powinien przyczynę zmiany przyjętej w poprzednich podrozdziałach metodyki w tym podrozdziale uzasadnić czy opatrzyć komentarzem. P. Brom podaje zatem leksem czarnogórski, nie porównuje już go jednak z ekwiwalentami w serbskim, chorwackim i bośniackim, ale określa znaczenie posługując się albo definicjami opisowymi w języku czarnogórskim np. *ljeporječiv-koji lijepo zbori, koji o drugima lijepo zbori da bi im se dodvorio* albo tłumaczy na jeden z konfrontowanych języków np. *legacija - ambasada* (serbskie, nie podaje przykładowo odpowiednika chorwackiego *veleposlanstvo*) albo wreszcie definiuje podając szereg ekwiwalentnych wyrazów-synonimów: np. *bastadur – umješan, sposoban, odvažan, hrabar čovjek, pregalac*. Autor nie wyjaśnia jednak jakiego języka podane leksemy - ekwiwalenty dotyczą i z jakich materiałów autor podane wyjaśnienia uzyskał. Odpowiedzią mogą być zapewne źródła leksykograficzne na których się autor opierał albo materiał źródłowy wyekscerpowany z *Gorskog vijenca* Njegoša z komentarzami. Szkoda również, że autor nie pokusił się o pewną głębszą analizę zgromadzonej leksyki, choćby jej systematyzację poprzez wydzielenie określonych grup, na przykład tematycznych.

Ostatni podrozdział poświęcił P. Brom omówieniu procesu kodyfikacji w zakresie zasad ortograficznych i działalności Rady Kodyfikacji Języka Czarnogórskiego i Historii Literatury powołanej w 1995 roku.

Książkę zamyka bogata bibliografia licząca ponad dwieście różnojęzycznych pozycji bibliograficznych, głównie polskich, chorwackich, serbskich, bośniackich i szczególnie cennych, bo mało znanych w polskiej slawistyce - czarnogórskich oraz ciekawy *Aneks*, który zawiera mapy terytorium Czarnogóry na przestrzeni dziejów oraz 15 cennych kserokopii, w tym: prawnych dokumentów, z różnych okresów historycznych począwszy od XIV wieku, okładkę pierwszej drukowanej

księgi (1494 rok) w Cetinje, równocześnie będącej pierwszą drukarnią na terenie południowej Słowiańszczyzny itp.

Imponującą bibliografię można byłoby jeszcze jednak wzbogacić o pewne publikacje. Wymieńmy ich kilka: ukraińska Васльєва Л.: *Штокавські літературні мови: проблеми становлення, розвитку, сучасний стан*, Львів 2002, s.341, tej samej autorki *Мовна ситуація на теренах колишнього сербохорватського ареалу, соціолінгвістичний та генеалогічний аспекти проблеми*, W: Slavica Tarnopolensia 1999, n.6, s.84-85, polskie Molas J: *Chorwacka dyskusja o statusie i nazwie języka*, W: Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej 40\2005, s.463-481, Warszawa, Spagińska-Pruszk A.: *Język –naród-państwo (dylematy językowe narodów Jugosławii)*, W: *Riječ*, god.11, sv.1, Rijeka, 2005, s 79-89, a także warto by było poznać wywiad z Norwegiem, Svenem Meneslandem, profesorem Uniwersytetu w Oslo: *Crnogorski jezik bio bi najbolje rješeno*, W: *Pobjeda*, 21.10, 2006.

Posumowując rozważania na temat książki P.Broma chciałabym podkreślić, że podejmuje ona niezwykle aktualny obecnie, mało zbadany problem badawczy. Przy tym trudnym, ambitnym zadaniu, jakie postawił przed sobą autor, warto wskazać, że praca jest poznawczo szczególnie inspirująca, a autor wykazał się znajomością zagadnień analizowanych w oparciu rozległą literaturę przedmiotu. Autor opracował zagadnienie wieloaspektowo. Ukazał różnorodne uwarunkowania historyczne, historyczno-literackie, polityczne, etniczne, psychologiczne, kulturowe, socjolingwistyczne i ich rolę w procesie kształtowania języka czarnogórskiego. Ukazał związek między zjawiskami społecznymi a funkcjonowaniem języka etnicznego, a także ich wpływ na zróżnicowanie język ów narodowych. O wartości książki decyduje również zebrany materiał językowy wskazujący na specyficzne cechy standardu czarnogórskiego odróżniające go od pozostałych języków wyodrębnionych z serbsko-chorwackiego.

Praca stanowi pierwsze tak obszerne opracowanie standardowego języka czarnogórskiego w polskiej slawistyce. Wypełnia zatem wyraźną lukę w opracowaniach monograficznych języków „postserbsko-chorwackich” stanowiąc zarazem oryginalny wkład do badań językoznawczych.